

استراتژی و تاکتیک

در شطرنج

منوچهر فرهنگ

عباس لطفی

بنام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه برنگذرد

استراتژی و تاکتیک در شطرنج

فروشگاه تخصصی شطرنج

تألیف

عباس لطفی، منوچهر فرهنگ

WWW.ACHMAZSTORE.IR

انتشارات فرزین

۱۳۸۷

سرشناسه : فرهنگ، منوچهر، ۱۳۹۸-
 عنوان و نام پدیدآور : استراتژی و تاکتیک در شطرنج / تالیف عباس لطفی، منوچهر فرهنگ.
 مشخصات نشر : تهران: فرزین، ۱۳۸۷.
 مشخصات ظاهری : ۲۰۸ ص. مصور.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۱۷-۰۳-۸ : ۲۶۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی : فیپا
 یادداشت : کتاب حاضر برگزیده بخش وسط بازی از کتاب خود آموز جامع شطرنج
 توسط انتشارات سروش می باشد.
 یادداشت: ص.ع. به لاتین: La strategie et la tactique de jeu d'echecs
 عنوان دیگر : خود آموز جامع شطرنج.
 موضوع : شطرنج - راهنمای آموزشی
 شناسه افزوده : لطفی، عباس، ۱۳۰۶-
 رده بندی کنگره : ۱۳۸۷ ۹۰۱۷ خ ۴ / GV ۱۴۴۵
 رده بندی دیویی : ۷۹۴ / ۱۰۷
 شماره کتاب شناسی ملی : ۱۶۳۴۱۵۰

ACHMAZ

فرهنگگاه تخصصی شطرنج

فرزین

انتشارات فرزین

استراتژی و تاکتیک در شطرنج

تألیف: عباس لطفی - منوچهر فرهنگ

چاپ اول: ۱۳۸۷

شمارگان: ۲۵۰۰ جلد

چاپ و صحافی: مجتمع چاپ و صحافی طیف نگار

بها: ۲۶۰۰ تومان

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۱۷-۰۳-۸ : ISBN 978-600-5017-03-8

حق چاپ و تکثیر محفوظ

انتشارات فرزین: خیابان انقلاب، ابتدای خیابان دانشگاه، پلاک ۵

تلفن: ۶۶۴۸۴۱۹۰ - ۶۶۴۶۲۴۰۶

پیشگفتار

پس از فتوای تاریخی امام خمینی و رفع تحریم از شطرنج، شکوفایی و گستردگی شایان توجهی در عرصه شطرنج ایران پدید آمده است و گروه زیادی از نوجوانان و جوانان، در سراسر کشور، به جمع شطرنج بازان و دوستداران این ورزش علمی هنری در آمده اند.

یکی از پیامدهای این رویکرد و گرایش به شطرنج، ترجمه و نشر شمار قابل ملاحظه ای کتاب از زبانهای خارجی بوده است و از آن میان باید از کتاب «خودآموز جامع شطرنج» نام برده شود که حدود ده سال قبل، انتشارات سروش آن را منتشر ساخته است.

«خودآموز جامع شطرنج» کتاب بزرگ و منحصری بود که تئوری مراحل سه گانه بازی شطرنج را در بیش از ۷۰۰ صفحه به تفصیل شرح داده بود. این کتاب از بدو انتشار مورد توجه خاص شطرنج بازان قرار گرفت و مربیان برجسته شطرنج، مطالب آن را در کلاسهای آموزشی خود، مورد استفاده قرار می دادند.

همان طور که در مقدمه آن ذکر شده است، کتاب مزبور ترجمه گزیده مطالب تعدادی کتب، مجلات و دیگر نشریات معتبر اروپا و آمریکا بود که با مشارکت دوست دیرین آقای منوچهر فرهنگ و پذیرش چند سال زحمت و تلاش عاشقانه تألیف و به دوستداران شطرنج ایران زمین عرضه شده بود.

اکنون چندی است که نسخ این کتاب تمام شده و تجدید چاپ آن مورد انتظار علاقه مندان است. به همین سبب تصمیم گرفته شده است، در صورتی که توفیق یار

باشد، هر یک از بخش های سه گانه آن، به طور جداگانه چاپ و منتشر شود و در دسترس دوستداران شطرنج قرار بگیرد.

کتاب حاضر همان بخش وسط بازی «خود آموز جامع شطرنج» است که با رفع غلط های چاپی آن، افزودن بعضی مطالب سودمند و تغییر علامت های جبری حرکات به علامت های تصویری، تحت عنوان «استراتژی و تاکتیک در شطرنج» به زیور طبع آراسته شده است. امید آنکه بتواند در افزایش سطح دانش تئوری علاقه مندان شطرنج، بار دیگر سهم خود را به نحو مطلوب ادا کند. در پایان از آقای ابوالقاسم نجیب، مربی با سابقه شطرنج که کار بازنگری نهایی کتاب را پذیرفت و با دقت فراوان آن را به انجام رسانید، تشکر می کنم.

عباس لطفی

آبان ماه ۱۳۸۷

ACHMAZ

فروشگاه تخصصی شطرنج

WWW.ACHMAZSTORE.IR

استراتژی چیست و تاکتیک کدام است؟

شطرنج جدال عمیق اندیشه هاست. مبارزه فرماندهان دو سپاه است. به درستی وجه تشابه آن جنگ است و لازمه پیروزی در این جنگ؛ علاوه بر قدرت و خلاقیت ذهن، آگاهی کامل فرمانده بر دانش رزم آرای و کاربرد فنون جنگی است که در این دو کلمه خلاصه می شود: «استراتژی و تاکتیک». حال ببینیم استراتژی چیست و تاکتیک کدام است.

یک فرد مبتدی که تازه حرکت مهره های شطرنج را یاد گرفته است چند بازی اولیه را حرکت به حرکت و بدون هدف مشخص مثلاً حمله به مهره دشمن و حداکثر با هدف کیش دادن به شاه حریف انجام می دهد. اما او خیلی زود یاد می گیرد که میدان دیدش را برای وارد ساختن ضربات توسعه ببخشد و حيله های جنگی دو یا سه حرکتی را به منظور شکست دادن طرف مقابل به کار ببندد. این همان عملیات تاکتیکی است. ممکن است بسیاری از نو آموزان به این نتیجه برسند که مسیر تفکر یک استاد شطرنج فقط پیرامون یافتن راهی کوتاه با استفاده از این تدابیر تاکتیکی دور می زند. اما از نظر استاد شطرنج اینها یک امر ثانوی است. برای او حرکات تاکتیکی فقط به منزله ابزاری جهت پیاده کردن ایده هایش هستند پس خود ایده ها کدامند؟

در شطرنج پیچیدگی بازی تقریباً همیشه مانع از آن است که بتوان تعداد زیادی حرکات را جزء به جزء بررسی، تجزیه و تحلیل و محاسبه کرد اما کاملاً ممکن است که نوع وضعیت (پوزیسیون) مطلوب، نوع ساختار مناسب پیاده ها، نوع برتریهایی که

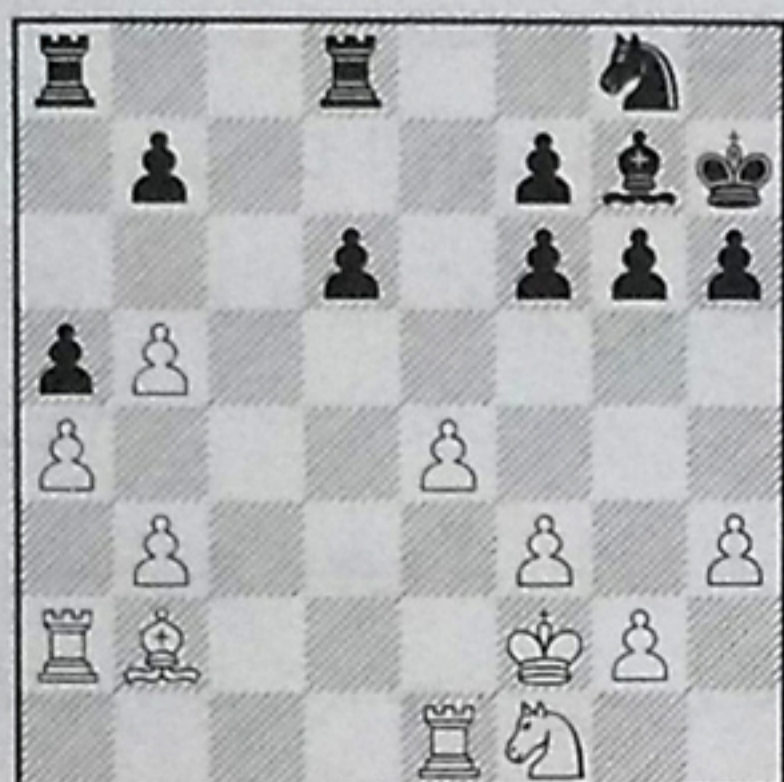
تحقق آنها مورد نظر است، نوع مشکلاتی که بر سر راه بازی حریف باید ایجاد شود و ... همه را در ذهن مجسم ساخت. اینها همان استراتژی شطرنج است. در طول یک دست بازی، شطرنج باز باید بدواً بیندیشد چه هدفی را دنبال کند و برای رسیدن به آن چه طرحی بریزد: (استراتژی) و آنگاه طرح را چگونه عملی سازد: (تاکتیک). به بیانی ساده تر، استراتژی راهنمایی می کند که «چه باید کرد؟» و تاکتیک مشخص می سازد که «چگونه باید اجرا کرد؟». به منظور روشن شدن بهتر ذهن خوانندگان به ذکر مثالی ساده از یک آخر بازی می پردازیم.

شکل (۱)

بگیرد و در همان حال رخ سفید به شاه حریف کیش بدهد و در نتیجه شاه سیاه را قدم به قدم به عقب نشینی وادارد. مثال ساده بالا از یک پایان بازی ذکر شده است و حالا مثال دیگری از مرحله وسط بازی می آوریم که تعداد مهره ها بیشتر و وضع پیچیده تر است. به شکل (۲) نظر افکنید. نیروهای دو هم‌اورد برابر است.

شکل (۲)

به شکل (۱) نگاه کنید: در این شکل ما شاهد مبارزه شاه و یک رخ در برابر شاه تنها هستیم. سفید بر آن است به کمک شاه و رخ خود شاه حریف را مات کند. نقشه استراتژیک او آن است که شاه سیاه را به حاشیه صفحه شطرنج پس براند و طرح تاکتیکی وی آن است که شاه سفید به شاه سیاه نزدیک شود، با آن تقابل

1. ♖d1

سفید قبل از هر کار پیاده d6 سیاه را از حرکت باز می‌دارد و مانع از پیشروی آن می‌شود. سیاه با آگاهی بر قصد هجوم همه جانبه سفید بر پیاده d6؛ تقویت دفاع از آن را تدارک می‌بیند.

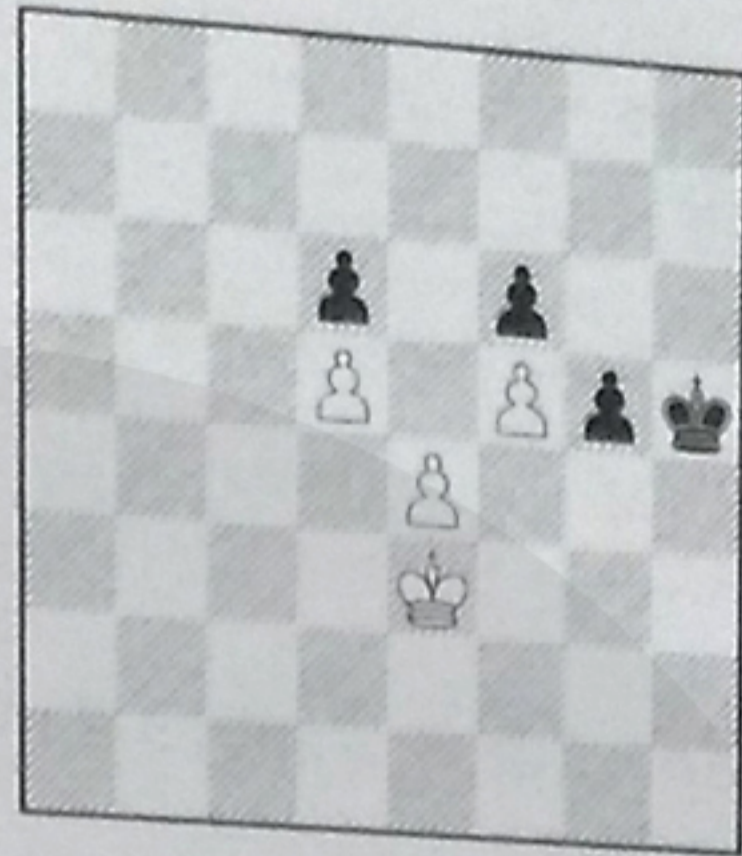
1...., ♗d7; 2. ♘a3, ♙ad8; 3. ♚ad2, ♜f8; 4. ♞e3

سفید در حرکت بعد اسب را به خانه c4 منتقل می‌سازد و با این ترتیب با چهار زور به پیاده سیاه می‌تازد و چون شمار مدافعان پیاده از سه سوار تجاوز نمی‌کند به راحتی آن را می‌گیرد. تذکر این نکته مهم ضروری است که پی ریزی نقشه استراتژیک و اجرای آن باید با هوشیاری کامل و توجه کافی به مقاصد حریف به ویژه امکانات تاکتیکی وی صورت بگیرد. در غیر این صورت عملی ساختن نقشه غالباً با شکست مواجه می‌گردد. به مثال بعد توجه کنید. در شکل ۳ پیاده‌ها از لحاظ «کمی» برابرند اما از نقطه نظر کیفی یکسان نیستند بلکه برتری با سیاه است که دارای یک پیاده رونده تحت حمایت است.

موضع شاه سیاه محکم و دست نیافتنی است. آیا در این حال سفید می‌تواند بر حریف پیروز شود؟ سفید پس از بررسی وضع بازی درمی‌یابد که پیاده d6 سیاه ضعیف است زیرا منفرد و عقب مانده است. بنابراین طرح حمله به این نقطه ضعف را مورد بررسی قرار می‌دهد. ضمناً توجه پیدا می‌کند که در صورت گرفتن پیاده مزبور می‌تواند به عرض هفتم حریف راه یابد و تهیه مقدمات فشار بر پیاده b7 و سقوط آن را فراهم سازد. با این ترتیب خطوط کلی و نقشه استراتژیک این قسمت از بازی تعیین شده است. آنگاه نوبت بررسی چگونگی اجرای آن فرا می‌رسد (تاکتیک). سفید قادر است با چهار نیرو (به اصطلاح شطرنج بازان ما با چهار زور) یعنی دو رخ و فیل و اسب به پیاده d6 حمله ور شود. اما سیاه هر چند چهار سوار در اختیار دارد؛ به سبب فقدان عرصه کافی فقط می‌تواند در فرصتی که دارد به کمک سه سوار یعنی دو رخ و یک فیل از پیاده دفاع کند. بنابراین طرح استراتژیک سفید عملی است و او بی‌درنگ دست به کار می‌شود.

شکل (۳)

طرف سیاه برای پیروزی بر حریف چه نقشه ای را باید دنبال کند؟ در بدو امر به نظر می رسد که نقشه استراتژیک سیاه بسیار ساده است. به این معنی که سیاه می تواند شاه را بر روی ستون h به جلو سوق دهد و پیشروی پیاده g5 را تا مرحله وزارت تأمین سازد. اما اگر سیاه 1...، h4، بازی کند، ناگهان با حرکت تاکتیکی زیرکانه 2.e5! سفید رو به رو می شود و بازی را از دست می دهد. از این قرار: 1...، h4?; 2.e5!, fxe5; (2...، g4; 3.exf6, g3; 4.f3, h3; 5.f7, g2; 6.f8:Q, g1:Q; 7.Qh8#); 3.f6 و سفید خیلی زودتر از حریف پیاده را وزیر می کند و بازی را می برد. واضح است که حرکت 2...، dxe5 نیز نتیجه مشابهی به بار می آورد.

بنابراین سیاه با در نظر گرفتن این امکان تاکتیکی سفید، نقشه استراتژیک دیگری را بر می گزیند یعنی شاه را به عقب و به جناح وزیر می کشاند تا آن را به خانه c5 برساند. در این حال پیاده اسب را - که شاه سفید پای بند آن است - به موقع پیش می راند و آن را قربانی می دهد تا شاه سفید را به ترک پشتیبانی از پیاده e4 ناگزیر سازد و بر اثر آن پیاده های e و d سفید را می گیرد و بازی را به سود خویش پایان می بخشد، به شرح زیر:

1...، h6; 2.f3, g7; 3.e3, f7; 4.f3

شاه سفید نمی تواند از مربع پیاده g5

خارج شود.

4...، e7; 5.e3, d7; 6.f3, c7; 7.e3, b6; 8.d4, b5; 9.d3, c5; 10.e3, g4; 11.f4, d4;

و سیاه می برد.

یک بار دیگر خاطر نشان می شود که «در جریان بازی، قبل از هر چیز مقابله با مقاصد تاکتیکی حریف صرف نظر از پیوندی که با نقشه بازی ما داشته یا نداشته باشد ضرورت کامل را دارد.»

تاکتیک در شطرنج هنر اجرای نبرد است، هنری که خصوصیات جنگی مهره ها و همچنین راههای گوناگون همکاری متقابل آنها را در نظر می گیرد. تاکتیک هر مسئله ای را در شرایط مخصوص به وضع ایجاد شده بر صفحه شطرنج حل می کند و مناسب ترین حرکات ممکنه را در نظر می گیرد و نتایج حاصله را مورد بررسی قرار می دهد. در عین حال تاکتیک حداکثر آگاهی با ویژگیهای عملیات جنگی را فرا راه شطرنج باز می نهد. هر بازیکنی که طالب پیشرفت در بازی شطرنج باشد باید خودش را به منتهی درجه ممکن در این زمینه مجهز سازد.

اساس حرکات تاکتیکی را تهدید تشکیل می دهد. تهدید از نظر ویژگی هایش ممکن است بسی گوناگون باشد. تهدید شاه حریف، تهدید به دست آوردن برتری کمی، تهدید کسب فضا (عرصه) و مآلاً محدود ساختن تحرک نیروهای حریف، تهدید ایجاد نقاط ضعف در اردوی خصم، تهدید تعویض مهره مهاجم طرف به منظور تسهیل امر دفاع و غیره. تهدیدها از لحاظ

محتوی و شکل ظاهریشان بی اندازه متنوعند. مانور نیز یکی از مؤثرترین شیوه های تاکتیکی است. یکی دیگر از عملیات تاکتیکی بسیار مؤثر و قوی ترکیب (Combination) است، که عنصر «هنر» را وارد خلاقیت شطرنج کرده زیبایی و جاذبه خاصی به آن می بخشد. انگیزه ترکیب یا شرایطی که موجب پیدایش ترکیب می شود ارتباط مستقیم با نحوه استقرار مهره ها، تأثیر متقابل آنها بر یکدیگر و وجود نقاط ضعف در وضع بازی (پوزیسیون) حریف دارد. ترکیب را که معمولاً با قربانی کردن نیرو همراه است می توان به موجی ناشی از انفجار تشبیه کرد که هدفهای گوناگونی را می تواند منظور نظر داشته باشد. ایده و هدف ترکیب، غیر از مات کردن شاه طرف مقابل می تواند متضمن ساده ترین مسائل نظیر جلب مهره، دفع یا دور ساختن مهره مدافع، استتار مهره، بستن راه فرار شاه یا مهره دیگر، آزاد ساختن فلان موضع و غیره باشد. این هدفها غالباً نه به صورت مجزا و منفرد بلکه به شکل تلفیقی از آنها مطرح می شوند و گشودن همین کلاف است که محتوای

شکل (۵)

ساکس - سیراوان

اینک راه های دیگر ادامه بازی را بررسی می کنیم:

5. dxd4 , d7 ;
 5. Wxg4 , d7 ;
 5. dxb5 , Wa4+ ; 6. c3 (6. Wd2 , f2+ ; 7. c1 , e3+ ; 8. c2 , xb5+ ; 9. cxf2 , g4+ ; 10. cg3 , Wd7 ; به سود سیاه)
 6... f2+ ; 7. c2 , e3+ ; 8. c2 , Wa4+ ; 9. cb1 (9. b3, We4+ , الخ)
 9... We4+! ; 10. Wc2 , xc2 ;
 11. cxc2 , d7 ; 12. dec7 , xc1 ;
 13. cxc1 , a6; 14. dxa8 , axb5 ;
 15. a4, bxa4 ; 16. db6+ , c6 ;
 17. dxa4 , b5; سیاه می برد

بعضی از استادان شطرنج ترجیح می دهند به عنوان یک روش بازی به نحوی پیگیر بهره گرفتن از وضعیت بازی (پوزیسیون) را دنبال کنند و نبرد

ترکیب را تشکیل می دهد. در همین بخش از کتاب ما با اشکال گوناگون ترکیب آشنا خواهیم شد. با این همه دو نمونه از ترکیب های جالب را که در جریان بازیهای مسابقات بزرگ شطرنج در سال ۱۹۸۸ خلق شده است به عنوان مثال در زیر به رؤیت خوانندگان میرسانیم.

شکل (۴)

اندروت - اسپاسکی

- 1... Wf3!! , 2. gxf3 , dxf3+ ;
 3. ch1 , h3

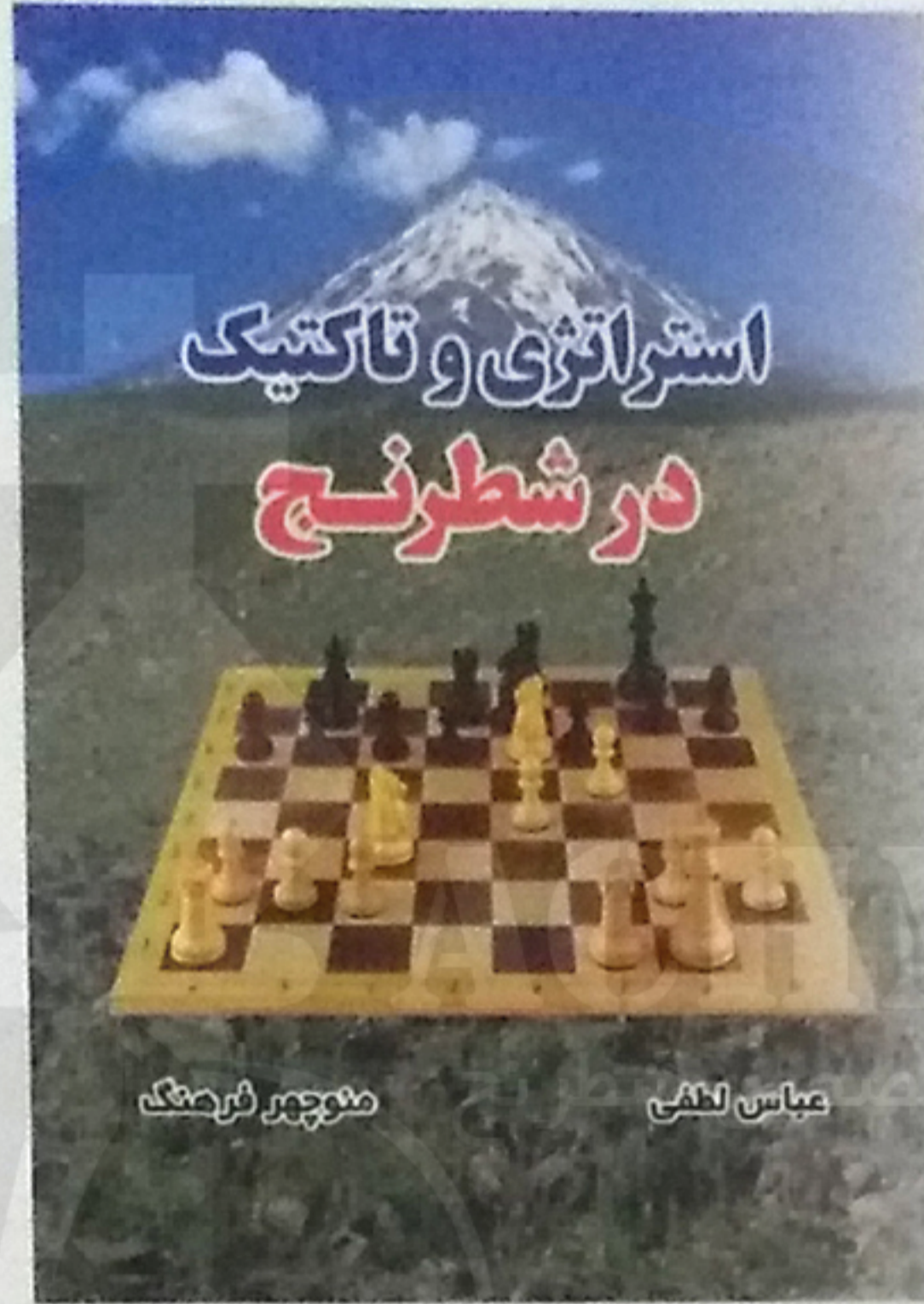
و مات در حرکت بعد.

شکل (۵)

1. e5, $\text{d}g4$; 2. e6 fxe6 ; 3. $\text{d}g5$, xb5 ; 4. dxe6 , xd4 ; 5. dxd8 , f2+ ; 6. $\text{c}d2$, e3+ ;

هیچ بر هیچ بر اثر کیش دائم.

MAZ

فروشگاه تخصصی

WWW.ACHMAZSTORE.IR

فرزین

فروشگاه: خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، شماره ۵

تلفن ۶۶۴۶۲۴۰۶ - ۶۶۴۸۴۱۹۰

ISBN: 978-600-5017-03-8
9 786005 017038